

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/49/82-84

Afaq Gülağa qızı Salamzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
memmedovruslan955@gmail.com

FONİATRİYA ELMİ, ONUN YARANMA TARİXİ VƏ FONASIYA PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: *foniatriya, laringoskopiya, həkim-foniater, fonasiya*

Key words: *phonetics, laryngoscopy, doctor phonatologist, phonation*

Ключевые слова: *фониатрия, ларингоскопия, врач-фонист, фонасии*

Qədim dövrlərdən bəri səsin öyrənilməsi problemlərinə həsr olunmuş elmin formalaşması prosesləri izlənilir. İnsanın nitqi və ünsiyyət vasitəsi kimi səsi həmişə sıx vəhdətdə nəzərə alınmışdır.

Ritorika, düzgün nitqin, möhkəm, gözəl səsin, düşüncələrin məntiqi şəkildə ifadə edilməsi və polemikanın inandırıcı şəkildə aparılması kimi vəzifələri özündə cəmləşdirən bir nizam – intizamdır. Qədim Yunanıstanın təhsil sistemində ritorika mühüm yer tutur. Demosfenin adı (e.ə.384-322) tarixə yalnız Qədim Yunanıstanın böyük nətiqinin adı kimi deyil, xüsusi hazırlıq köməyi ilə öz nitqindəki qüsurları aradan qaldırmağı bacaran bir adamın adı kimi düşdü. Hippokrat (e.ə. 460-370), Aristotel (e.ə. 384-322), Qalen (e.ə. 130-200) insanların nitqindəki qüsurları araşdırdılar.

Tanınmış alim İbn Sina (980-1037) “Tibb elmi qanunu” fundamental əsərində vokal aparatının xəstəlikləri və müalicə üsullarını kifayət qədər ətraflı araşdırmışdır. 1024-cü ildə səsin yaranmasının bir çox problemlərini həll edən bir fonetik traktat hazırladı. İbn Sina öz əsərində səsin meydana gəlməsinin səbəblərini və onun eşitmə orqanları tərəfindən qəbul edilməsi proseslərini, səslə nitq orqanlarının işləmə anatomiyası və fiziologiyasını izah etmiş, fonemlərin fizioloji və akustik xüsusiyyətlərini vermişdir. Alim yazılarında insan beyninin funksiyaları ilə vocal aparatı arasındakı əlaqəni vurğulamışdır. Səsin və onun patologiyasının öyrənilməsi problemlərinə həsr olunmuş elmin mənşəyini Qədim Yunanıstan dövrünə təsadüf etmək olar.

1840- cı ildəki bu cür tədqiqatlar Alman fizioloqu İ. Müllərə səs dizaynının yalnız bağırsağın deyil, həm də uzatma borusunun quruluşundan asılı olduğunu müəyyən etməyə kömək etdi. Bu zaman canlı bir insanın mədəsini araşdırmaq əlçatmaz olaraq qaldı. Canlı bir insanın mədəsinin öyrənilməsində bir irəliləyiş 1855-ci ildə müğənni və vokal müəllimi Manuel Garcia tərəfindən edildi. İlk dəfə ingilis həkimi – diş həkimi Liston tərəfindən icad olunan güzgüdən istifadə edərək, qarın nahiyəsini müayinə etdi. Bunun sayəsində, diri-diri və canlı bir insanın titrəyən vokal qatlarını araşdırmaq mümkün oldu. Bu tədqiqat metodu “Laringoskopiya” adlanır. Bu andan foniatriya elminin əsasının qoyulduğunu qeyd etmək olar. Bolqar foniatrist İ. Maksimov (1987) fikrinə görə, foniatriyanın yaranması haqqında danışmaq hələ tez idi. Foniatriya vocal aparatını müalicə edən tibb elmidir. Foniatriya səs aparatı xəstəliklərinin fiziologiyası, patologiyası, müalicə və profilaktikası məsələlərinə həsr olunmuş elm sahəsidir. Avropa Foniatrlar İttifaqının (UEP) təyininə görə Foniatriyanın əhatə dairəsi səs, nitq, dil ünsiyyətinin kommunikativ pozulmaları, uşaqlıq yaşlarında isə həm də yuxarıdakı funksiyalara birbaşa təsir edən eşitmə pozulmalarıdır. Başqa cür ifadə etsək, Foniatriya - səs, nitq, dil, eşitmə və udqunmanın xəstəlik və pozulmalarını öyrənən, otorinolarinqologiyanın anatomik, fizioloji, diaqnostik və terapevtik prinsiplərinə əsaslanan və nevrologiya, psixiatriya, endokrinologiya, pediatriya, stomatologiya, ortodontiya kimi digər tibb sahələrinin, eləcə də qeyri-tibbi profilili ixtisasların (dilçilik, psixolinqvistik, loqopediya, vokal pedaqogika, səhnə nitqi, psixologiya, pedaqogika, akustika) nailiyyətlərini istifadə edən tibb sahəsidir.

Foniatriya termini 1920- ci ildə G. Stern və M. Zeeman tərəfindən tətbiq edilmişdir. Zeeman ilk növbədə ekstrapiramidal pozğunluqlarda səs pozulmalarını təsvir edərək onları “ekstrapiramidal fonator sindromu” adlandırdı. Nəfəs alma, səsin və nitqin bütöv bir melodic rənglənməsində xarakterik bir pozuntu olduğunu qeyd etdi. Lakin, M. Zeeman qeyd etdiyi kimi rinofoniya qalıcı deyil. Belə nitq monotonluq, mono – dinamika və temp pozuntuları ilə xarakterizə olunur. Bunlar əvvəllər tələffüz pozulması (rinolalia) hesab olunurdu. Əslində, bu artikulyasiyanın pozulması deyil, səsin, səs tonunun pozulmasıdır və buna görə də onu rinofoniya adlandırmaq daha yaxşıdır.

Vokal pedaqogikasına və bərpəedici səs terapiyasına əvəzsiz bir töhfəni fransız foniater D.bTarno etmişdir. Səsin funksional pozulmaları üçün artikulyar gimnastika, nəfəs və səs məşqlərini təklif edirdi. Orta hesabla xəstənin evdə müstəqil məşğul olması şərti ilə səsin bərpası 6 ilə 15 seans arasında tələb olunur.

1905-ci il foniatriyanın müstəqil bir tibb ixtisasına ayrılması anı hesab olunur. Bu il Berlin universitetində bir alman həkimi G. Guttsman “Danışiq funksiyasının pozulmaları klinik tədrisin mövzusu” mövzusunda

namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi. Foniatriyanı müstəqil bir tibb ixtisası olaraq təyin edən Guttsman idi. Hesab etmək olar ki, bu andan etibarən nitq terapiyasının inkişafı öyrənilir. 30-cu illərə qədər danışma terapiyasında, danışma motor əzələlərinin qüsurları olduğu üçün danışma pozulması sadələşdirilmiş bir anlayış idi. Nitqin çatışmazlıqlarının nəzərə alınması əsasən artikulyasiyanın motor çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün simptomatik metodların işlənməsinə uyğun olaraq həyata keçirilmişdir. Bu məsələlər tənəffüs sisteminin düzəldilməsi problemi ilə yanaşı, nitq terapiyasının əsas tərkib hissəsini təşkil edir.

Praktik düzəliş tədbirləri əsasən tibbi xarakter daşıyır. XX əsrin əvvəlləri bir nitq terapiyasının inkişafı kimi böyük bir fəaliyyət ilə xarakterizə olunur. İki mətləb fərqlənir. Birincisi “Üzvi” adlanırdı. Onun mərkəzi Berlində idi və Guttsman başçılıq edirdi. İkinci Vyanadakı “Psixoloqlar” məktəbi idi. Bu məktəbin qurucusu Avstriya alimi E. Freschelsdir. Berlin və Vyanada foniatriqlər və nitq terapevtlərinin sıx əməkdaşlığı ilə nitq və səs pozulmaları olan insanlara kömək etmək üçün şöbələr və ofislər yaradılırdı.

1924-cü ildə E. Frechelsin təşəbbüsü ilə 1-ci Beynəlxalq Konqres keçirildi və hələ də mövcud olan danışma terapevtləri və foniatrların birliyi təşkil edildi. 1971 –ci ildə səs patologiyası sahəsində çalışan bütün mütəxəssisləri bir araya gətirən Avropa Foniatriya Birliyi (UEP) yaradıldı. Hər il Avropa şəhərlərindən birində konqreslər keçirilir və burada səs və onun pozulmalarının öyrənilməsinin müxtəlif aspektləri müzakirə olunur – diaqnostika, instrumental və obyektiv tədqiqat metodları, təsnifat və terminologiya, müalicə metodları və səs reabilitasiyası.

Səs telləri xəstəlikləri ilə məşğul olan mütəxəssis həkim-foniatrdir. Adətən, bu mütəxəssislərə səsde dəyişikliyi olan, səs telləri zədələnən insanlar müraciət edirlər. Səsin həddən artıq yorulması, periodik və ya daimi xırıltı, cingilti səsin olmaması, səs yüklənməsi zamanı diskomfort olması, səs diapazonunun qısalması, udma zamanı diskomfort, boğaz, qırtlaq və ya boyun nahiyyəsində uzun müddətli ağrı hissiyatı, eləcə də boğazda yad cisim hissiyatı olarsa, həkim-foniatra müraciət etmək lazımdır. Həkim-foniatra hansı xəstələr müraciət etməlidir:

1. Funksional disfoniya və afoniya.
2. Kəskin və ya xroniki laringitin kəskinləşməsi; düyünlər, kistalar, poliplər, qırtlaq papillomatozu və s. kimi xoş xassəli səs teli törəmələri; qırtlaq parez və iflicləri.
3. Xərçəngözü xəstəliklərin və bədxassəli şişlərin erkən diaqnostikası.
4. Səs professionallarına müntəzəm profilaktik müayinə və qulluq proqramı.

Aşağıdakı hallarda, səs aparatı patologiyasının erkən aşkarlanması və səs funksiyasının ciddi pozulmalarının önünün alınması məqsədi ilə həkim-foniatrın müayinəsi mütləqdir:

- məslək həyatı səs yüklənməsi ilə əlaqədar olanlar: pedaqoqlar, rəhbər işçilər, menecerlər, satıcılar, hüquqşünaslar, diktorlar, dispetçerlər, həkimlər və b.;
- dramatik və musiqili teatrların aktyorları, vokalistlər, xanəndələr, aşıqlar;
- musiqi akademiyası və milli konservatoriya tələbələri;
- teatr və pedaqoji tədris müəssisələrinin, vokal şöbələrin abituriyentləri və tələbələri;
- musiqi məktəblərinin, uşaq vokal kollektivlərinin, teatr studiyalarının şagirdləri;
- aktiv və passiv siqaret istifadəçiləri.

Yetkinlik çağında bədənə bir çox yerində olan dəyişiklik, xüsusilə oğlan uşaqlarında səsde də incə uşaq səsinə qalın kişi səsinə doğru çox aydın fərqliliklərə – dəyişikliklərə səbəb olur. Bu zaman böyümə və hormonların təsiri ilə tənəffüs, fonasiya (səslənmə) və rezonans orqanları inkişaf etməyə, bu səbəbdən səsin pərdə və keyfiyyəti dəyişməyə başlayır. Bəzən səsdeki dəyişiklik beyin tərəfindən qəbul edilmir. Ancaq artıq qırtlaq strukturu dəyişdiyi üçün fərd çox fərqli bir mexanizm istifadə edərək incə və metallik bir səs çıxarır və bu zaman pərdə və səs qırılmaları, stabillik və səs batıqlığı kimi problemlər yaşayır.

Qırtlaq toxumasında hər hansı bir problem olmamasına rəğmən səs qalınlaşmayıb nazik qala bilər. Bu səs cəmiyyətdə səhv anlaşılmalara səbəb olur və zamanla utancaq, əsəbi, iş və sosial həyatı problemli fərdlərin ortaya çıxmasına yol açır. Bunun səbəbi isə şəxsin həm psixoloji, həm də sosial baxımdan travmalar yaşamasıdır. Mutasion falset insanda özgüvən problemlərinə yol açır, özünə inamı sarsıdır. Bu insanlar özlərinə qapanmış, utancaq biri olurlar. Sosial münasibətlərində problem yaşayırlar. Müalicə edilmədiyi təqdirdə irəli yaşlara qədər bu problemlər davam edə bilər. Səs dəyişdirildikdən – qalınlaşdırıldıqdan sonra tamamilə həll olunur.

Xəstələr əsasən “səsim çox nazik çıxır, danışanda qəfildən nazikləşir, ya da qısıılır” kimi şikayətlər edir. Belə xəstələrdə səs teli müayinəsində anatomik və fiziki bir problem müşahidə edilmir. Larinqostroboskopiya zamanı aşağıdakı əlamətlər görülür: “Səsin əsas tezliyi (F0) yüksək, Fonasiya zamanı qlottik açıqlıq, Mukozal dalğa zəif izlənilən, L-M hərəkət amplitudu azalmış”. Danışarkən səs tellərin ancaq ön qisminin titrəməsi səsin incəlməsinə, fisiltılı, ya da nəfəsli olmasına səbəb olur.

Foniatrik xəstələr arasında bu problem 2-3% təşkil edir. Bu şəxslər çox vaxt telefonla danışarkən cinsiyyətli yətləri aydın olmadığına görə lağ obyektinə çevrilirlər. Problemin üzə çıxmasının əsas səbəbi yeniyetməlik dövründə səsdə baş verən dəyişikliklərə fərdin özü və ya ətrafındakılar tərəfindən qarşı çıxmaq, yeniyetməlik dövründən sonrakı səsdən xoşlanmamaq, gənc qalmaq istəyi, utancaqlıq, psixoloji problemlərdir.

Puberfoniyanın müalicəsi isə verdiyi fəsadın əksinə olaraq çox rahatdır. Müalicədə əsasən səs terapiyası istifadə olunur. Səs terapiyası, səs problemləri müalicəsində ən çox tətbiq olunan müalicə üsullarından biri olub, səsi dəyişdirməyi hədəfləyən davranış üsullarıdır. Çox zaman maksimum 30 dəqiqə davam edən səs terapiyası ilə ilk seansda xəstə öz səsinə qovuşmuş olur. Səs terapiyası nəticəsiz olduqda isə səs qalınlaşdırma əməliyyatları icra olunaraq səs dəyişdirilir.

Ədəbiyyat:

1. Z. M. Əzizova, R. Q. Cəfərova, Ş. N. İsamayilov “Loqopediyanın nəzəri əsasları haqqında ümumi məlumat” 2008
2. И. Максимов “Фониатрия”-Мэдицина, 2008
3. Д. К. Вилсон “Нарушения голоса у детей” Медицина, 1990

The science of phonology, its history and phonation problems

Summary

Rhetoric is a discipline that combines tasks such as the right speech, the firm, beautiful voice, the logical expression of thoughts and the convincing conduct of polemics. A breakthrough in the study of the human stomach was made in 1855 by singer and vocal teacher Manuel Garcia. The term “Foniatory” was introduced in 1920 by G. Stern and M. Zeeman. In 1924, at the initiative of E. Frechels, the First International Congress was held, and a union of speech therapists and phonetists still exists. In 1971, the European Phonetic Union (UEP) was established, bringing together all specialists in the field of sound pathology. The Physician-Foniatre is a specialist in vocal cord diseases.

Наука о фонологии, ее история и проблемы со звуком

Резюме

Риторика - дисциплина, в задачи которой входило формирование правильной речи, выносливого красивого голоса, умения логично излагать свои мысли, убедительно вести полемику. Прорыв в исследовании гортани живого человека был сделан в 1855 году певцом и педагогом по вокалу Мануэлем Гарсией. Термин «фониатрия» был введен в 1920 году Г. Штерном и М. Зееманом. В 1924 году по инициативе Е. Фрешельса был проведен 1-й Международный конгресс и организована ассоциация логопедов и фониатров, которая существует до сих пор. В 1971 году был образован Союз Европейских фониатров (UEP), который объединил всех специалистов, работающих в области патологии голоса. Врач-фониатр является специалистом по заболеваниям голосовых связок.

Rəyçi: dos. S. Aslanova